

HATA ve HİLE AYRIMI: HİLE DENETİMİ

Yrd. Doç. Dr. Sezai Dumanoglu*

ÖZET

İnsanlık tarihinde uzun bir geçmişi olan hile ve hatalar, bu gün insan unsurunun ticari hayatın vazgeçilmez bir parçası olması nedeniyle işletmelerin yaygın bir gerçeğidir. Hile ve hataların her ikisi de işletmelere zarar verir. Aralarındaki temel farka bakıldığında; hatalarda kasıt yoktur, bilgisizlik, dikkatsizlik ve ihmal vardır. Hile ise menfaat elde etmek amacıyla yapılan kasıtlı bir harekettir. İşletmelerin %37'sinde çeşitli şekillerde yaşanmakta olduğu tespit edilmiş ve bir örneği aşağıdaki "örnek olay" üzerinde etraflıca analiz edilerek unsurları tespit edilmiş olan hile eylemini ortaya çıkarmak önemlidir ve önemli bir çaba gerektirir. Ancak daha önemli olan, bir işletmede hileyi oluşmadan yok etmek ve caydırıcı önlemleri almaktır. Caydırıcı önlemlerin başında güncel bir iç kontrol sistemi yatar ve iç kontrol sistemi, bir işletmede uygulanan tüm yöntem ve politikaları içine alan bir kavramdır.

Anahtar Kelimeler: Hata, hile, hile denetimi, iç kontrol sistemi

ABSTRACT

Fraud and faults, with a long saga in the history of mankind, are inseparable parts of commerce; therefore, they are seen as widely-accepted realities of organizations. Both frauds and faults damage organizations. The main difference between these two concepts is that faults are not intentional actions, but rather they refer to uninformed, inattentive and negligent actions. Fraud, on the other hand, is an intentional action to take and advantage of something. It was found out that frauds which are analysed with their specified elements in-depth in the case below, exist in different ways in 37 % of the organization and it necessitates a strenuous effort to reveal them. Actually, it is more important to eliminate frauds without letting them to flourish and take deterrent measures. An effective internal audit system lies under the dissuading measures. An internal audit process covers all the methods and politics of an entity.

Key Words: fault, fraud, Fraud Audit, And Internal Audit.

---

* M.Ü., Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Öğretim Üyesi

1. GİRİŞ

İnsan unsurunun bulunduğu yerde hata ve hileden bahsetmemek mümkün değildir. Sadece ticaret hayatında değil tüm ilişkilerde hatalar ve hileler var olagelmıştır. İnsanların ve insanlığın çeşitli açılardan kayıplara uğramasına sebep olan hataları engellemek için kurallar koyulmuş, sistemler kurulmuş ve hep hatalardan kaçınmaya çalışılmıştır. Hileler ise insan hırslının ve yaşam savaşının ürünü olarak, çocuk oyunlarından saray entrikalarına ve nihayet ülkelerin, hatta uygarlıkların mücadelelerine kadar günlük yaşamın her alanında yerini almıştır.

İşletmelerin oluşumu ticaret hayatında hata ve hileleri de beraberinde getirmiş, toplumun her alanında olduğu gibi işletmelerde de hata ve hilelerin engellenmesi için uzun yıllar çalışmalar yapılmıştır. 1900'li yıllarda sermaye sahipleri işletmelerinin yönetimi için profesyonel yöneticiler çalıştırmaya başlamışlar, doğal olarak işverenler kendileri adına hareket eden insanların suistimallerinden, hilelerinden ve itibar kaybetmemek için ortaya çıkmasını istemeyecekleri hatalarından hep korkmuşlardır. Bununla birlikte profesyonel yöneticileri denetlemenin yollarını araştırmışlardır. Böyle bir denetim işlevini yerine getirmek için işletmeden bağımsız, yetenekli ve bilgili kişilere başvurulmaya başlanmıştır. Bu dönemde yürütülen denetimlerin temel amacı ortaklar açısından işletmedeki hata, hile ve yolsuzlukların ortaya çıkarılması olmuştur.

Yirminci yüzyılın ilk otuz senesinde meydana gelen önemli değişikliklerden biri, işletmelerin finansal durumları ile ilgilenen çıkar gruplarının oluşmasıydı. İşletme dışındaki bu grupların büyümesi ile birlikte denetimin amacında da köklü değişiklikler olmuştur. Artık amaç hata ve hilelerin ortaya çıkarılması ile sınırlı değil, finansal tabloların doğruluğunun denetçi tarafından onaylanmasıdır. 1930'lu yıllarda denetimin amacı ve denetim teknikleri değişmiş ancak denetçilerin davranışlarındaki değişim daha yavaş olmuştur. Denetim mesleğindeki asıl değişim 1950'lerden sonra görülmektedir. Bugün için denilebilir ki: "Çağdaş denetim, geçmişteki faaliyetlerin gözden geçirilmesi işlevinden çıkarak, iç kontrol sisteminin gözden geçirilmesi esasına dönüşmüştür". Ancak her dönemde ve her durumda, hata ve hilelerin incelenmesinin denetimin ana konularından olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Aşağıdaki bölümlerde iç kontrol sisteminin hile ve hataları önleme bakımından önemine ayrıca değinilmiştir. Bu çalışmanın amacı hata ve hile kavramları ile bunların farklarını irdelemek, uygulamadan alınan bir hile eylemini, unsurları ile birlikte inceleyerek değerlendirmektir.

2. HİLE VE HATA KAVRAMLARI, TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

Hile Türkçe Sözlükte; "birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, oyun" olarak tanımlanmaktadır¹. Borçlar Hukuku'nda; "iradeyi sakatlayan sebeplerden biri olarak hile, taraflardan biri diğer tarafın kasıtlı aldatmasıyla bir akit yapmaya sevk edilmişse, akit, hata esaslı olmasa bile aldatılan taraf için bağlayıcı değildir" denmiştir ve akit yapan taraflardan biri akdi kurmak için kasıtlı olarak yanıltılmış, aldatılmıştır. Bir kimseyi bir irade beyanında

¹ TÜRKÇE SÖZLÜK, Cilt I, Türk Dil Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s.645.

bulunmaya, özellikle sözleşme yapmaya sevk etmek için, onda kasten hatalı bir kanaat uyandırma veya esasen mevcut olan hatalı bir kanaati koruma veya sürdürme eylemine “hile” denir²

SAS No:82 de ise hile; olacakların farkında olarak finansal tabloların raporlanmasında veya finansal tablolarda yer alan varlıkların üzerinde bilgi ve belge saklanması ya da ilave edilmesi olarak tanımlanmıştır³. Diğer tanımı ise, bir kurumdan veya bir kişiden yasal olmayan bir biçimde çeşitli aldatma veya sahtekarlık yolları ile karşı tarafın varlıklarını ele geçirmeye denir⁴.

Hile ile hata arasındaki temel ayrılık kasıt bulunup-bulunmamasıdır.⁵ Hatalarda kasıt yoktur, bilgisizlik, dikkatsizlik ve ihmâl vardır. Hile ise, kâra dayanan bir harekettir.⁶ Hile yapan kişi ya da kişilerin amacı, kendileri ya da başkalarının hakkı olmadığı halde bir menfaat elde etmesidir. Başka bir deyimle hata yapanlar birilerine zarar verirler ama kendi menfaatleri yoktur, ancak hile yapanlar başkalarına zarar verirken kendileri menfaat elde etmek amacındadırlar.

Vergi Hukuku açısından hata konusunda VUK'nun 116. ve 126. maddeleri arasında vergi hatalarını düzeltme yolları ve vergi hataları hükme bağlanmış bulunmaktadır. 116. maddeye göre vergi hatası; “vergiye müteallik hesaplarda veya vergilendirmede yapılan yanlışlıklar nedeniyle haksız yere fazla ya da eksik vergi istenmesi veya alınmasıdır”. Yasa vergi hatası için bu genel tanımı yaptıktan sonra, bu kavrama giren sakatlık türlerini 117. ve 118. maddelerde sırasıyla “hesap hataları” ve “vergilendirme hataları” başlıklarıyla düzenlemektedir⁷.

Kendisi tarafından bilinen önemli gerçekleri ve olayları, ilgililere bildirmemek veya kayıtlar üzerinde oynayarak, ekonomik sonuç veya zararların meydana gelmesi hilenin temel özelliklerini oluşturmaktadır⁸.

² EREN, Fikret; “**Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt II**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1989, s. 479.

³ Auditing Standards Board, “Ethics Interpretations”, SAS No.82, 1996, s.3.

⁴ Bozkurt, Nejat, “İşletmelerde Çalışanların Yaptıkları Hileler, Ortaya Çıkartılması ve Önlenmesi”, Seminer Notları, 2001, s.1.

⁵ MESSIER, Jr. William F.; “**Auditing: A Systematic Approach**”, The McGraw-Hill Companies, Inc., New York 1997, s.14-16.

⁶ ARKUN, Osman Fikret; “**İşletmelerde Muhasebe Denetimi**”, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Nihad Sayar-Yayın ve Yardım Vakfı Yayınevi İşletmesi yayın No:252, Çelçüt Matbaacılık, İstanbul 1975, s.61.

⁷ ÖNCEL, Mualla; KUMRULU, Ahmet; ÇAĞAN, Nami; “**Vergi Huku**”, Savaş Yayınları, Ankara 1995, s.178.

⁸ Simmons, R., Mark, “Ponzi Schemes”, Mark R. Simmons, CIA CFE, 1996, s.1.

Denetçilerin denetlemiş oldukları finansal tablolarda bir takım hata ve düzensizlikler bulunabilir. Bu hata ve düzensizlikler çeşitli durumlardan kaynaklanabilir. Örneğin; gelecek yıllara ait gelirler bu dönemin geliriymiş gibi bu yıla kaydedilebilir, şüpheli alacaklar karşılığı yanlış hesaplanmış olabilir veya, stokların bir kısmı çalınmış ya da kaybolmuş olduğu halde sanki tamammış gibi hesaplarda gösteriliyor olabilir. Tüm bunlar gibi durumların hata ya da hile olup olmadığını anlamak çok kolay olamamaktadır⁹. Bununla birlikte yanlışlık ve hileyi birbirinden ayırmak bazı hallerde mümkün olabilmektedir. Bu yönden denetçinin aşağıda belirtilen ilkelere göre hareket etmesi ve bu ilkeleri denetleme sırasında göz önünde bulundurması gerekmektedir¹⁰.

1. Olağanüstü durumlar dışında önemli düzensizlikler hile olarak kabul edilmektedir. Çünkü özellikle büyük işletmelerin hesap işleri organizasyonun başında bulunan ve hatta bu organizasyonda görev almış kişilerin muhasebenin temel kural ve ilkelerini bilmemeleri mümkün değildir.
2. İşletme personelinin finansal tabloların hazırlanmasına temel teşkil eden muhasebe belgelerini yanlış ya da eksik olarak işleme koyması. Örneğin; Yılsonuna doğru bazı satıcılardan gelen faturaların gözden kaçarak hiç kayıtlara girilmemesi, satış fiyatların yanlış girilerek satış rakamlarının, alacak rakamlarının eksik ya da fazla olması gibi,
3. İşletme personeli olayları veya bazı gerçekleri yanlış yorumlayarak bir takım tahminlerin yanlış yapılmasına neden olabilir. Örneğin; Teknolojik olarak eskiyen ve satılamayacak durumda olan bazı makine ve teçhizatın hala satılabilecek olduğunu düşünerek gerekli karşılıkların ayrılmaması gibi,
4. Hesapların tasnif edilmesinde yanlışlıklar yapılabilir. Örneğin; Bazı masraf kalemi sayılabilecek harcamalar duran varlık hesabına (tersi de olabilir) ya da uzun vadeli borcun cari dönem denk gelen kısmı kısa vadeli olarak gösterilmeyebilir. Böylece borçlar olduğundan az gösterilmiş olur.

Muhasebe açısından bakılacak olursa hataların yapılma nedenleri temelde ihmal, dikkatsizlik ve bilgisizlikten kaynaklansa bile, bu yanlışlıklar çeşitli faktörlerin etkisi altında yapılmaktadır. Yanlışlıkların rasyonel bir biçimde bölümlere ayrılması ve sıralanması oldukça güçtür.

Bununla birlikte hata çeşitlerini çeşitli başlıklar altında incelemekte yarar vardır¹¹.

⁹ PAMUKÇU, Ayşe; “**Muhasebedeki Hata ve Hilelerin Raporlama İlkeleri Yönünden Değerlendirilmesi**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000, s.4.

¹⁰ ARKUN, Osman Fikret; **a.g.k.**, s.61-62.

ÖNDER, Türkan; “**Finansal Tabloların Denetiminde Hilelerin Araştırılması ve Denetçinin Sorumluluğu – 82 No’lu Denetim Standardı ve SPK Standartları Arasındaki Farklar**”, M.Ü. İİBF Dergisi, Cilt:15 Sayı:1, 1999, s.323-324.

¹¹ ARKUN, Osman Fikret; **a.g.k.**, s.62.

- a) Unutmalar,
- b) Yanlış hesaba geçirmeler,
- c) Yanlış kayıt ve nakiller,
- d) Aritmetik yanlışlıklar,
- e) Mükerrer kayıt yanlışlıkları,
- f) Telafi edici yanlışlıklar,
- g) Devir yanlışlıkları,
- h) İlkesel yanlışlıklar,

Hatalarda hep bir yanlışlıktan ve irade dışı işlemde bahsederken hilelerde durum farklıdır. Hilelerde insan iradesi ile yapılan bir eylem vardır ve hileler, çek ve kredi kartları ile yapılan hileler, faturalar üzerinde yapılan oynamalar, nakit avanslarda hile, para aklama hileleri, yatırım hileleri bilgisayar hileleri şeklinde karşımıza çıkar¹². Nitekim hile'leri, hile yapanlar bakımından aşağıdaki biçimlerde sınıflandırabiliriz¹³:

- İşletme çalışanlarının yaptıkları hileler,
- İşletme yöneticilerinin yaptıkları hileler,
- Yatırımlarla ilgili hileler,
- Satıcıların yaptıkları hileler,
- Müşterilerin yaptıkları hileler.

İşletmelerde yapılan hileler, işletme kaynaklarının kişisel çıkarları için kullanılması ve işletme finansal tablolarının hileli biçimlerde düzenlenmesi olarak iki tür olarak karşımıza çıkar. Finansal tabloların olduğundan farklı düzenlenmesi genellikle işletmelerin tepe yöneticileri tarafından gerçekleştirilen bir eylemdir. Klasik yönden muhasebe yapılan hileleri çalışanlar tarafından yapılan hileler (zimmet ve hırsızlık) ve yöneticiler tarafından yapılan hileler (hileli finansal raporlama) olmak üzere ikiye ayırmak mümkün olmaktadır.¹⁴ İster çalışan ister yönetici tarafından yapılsın hile, lüks yaşam hevesi, alkol, kumar gibi alışkanlıkları olan, finansal ihtiyacı bulunanlar, hile yapmaya uygun zayıf kontrol mekanizması bulunan ve yakalanma riski düşük olan işletme çalışanları, çok çalışmaktan hoşlanmayan ve hırsızlığı kendince haklı sebeplere dayandıranlar tarafından yapılır¹⁵. Sonuçta hile yoluyla yapılan hırsızlıkta bir ahlak sorunudur ve bunu gerçekleştirmenin yolları işletmeden işletmeye ve olaydan olaya kendi şartları içerisinde farklılıklar gösterir.

3. HİLELERİN UNSURLARI

Her işletme potansiyel hile hedefidir. Hileyi doğuran koşulların ne olduğunun iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Aşağıda açıklamalarıyla verilen üç unsurun (baskı, fırsat ve haklı

¹² Cunningham, P., William, "a.g.e.", 1997, s.5.

¹³ BOZKURT, Nejat; **Mali Tablolarda İşletme Yönetimleri Tarafından Yapılan Muhasebe Hileleri**, T.C. Marmara Üniversitesi Muhasebe Uygulama ve Araştırma Merkezi Muhasebe ve Finansman Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 12, Nisan - 2000, s: 16.

¹⁴ ERDOĞAN, Nurten; **"Hileler Karşısında Denetçinin Sorumluluğu"**, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Yıl:2 Sayı:6, Şubat 2002, s. 21.

¹⁵ Cunningham, P., William, "...Fraud", 1997, s.5.

gösterme) bir araya gelmesi bir “Hile Üçgeni”ni oluşturmakta ve çoğunlukla hileye neden olmaktadır¹⁶

- **Baskı Unsuru;** İşletme çalışanları üzerinde çeşitli nedenlerle ortaya çıkan baskılar (Örneğin çalışanın borcu nedeniyle ölüm tehdidi alması),
- **Fırsat Unsuru;** İşletmenin hile yapılmasına fırsat verecek bir yapı içerisinde bulunması (Örneğin çalışanın işletmede sağlıklı bir iç kontrol yapısının olmadığını düşünerek rahatlıkla parayı zimmetine geçirmesi),
- **Haklı Gösterme Unsuru;** Yapılan hileleri haklı gösterme çabaları (Örneğin çalışanın aldığı parayı sonradan yerine koyacağını, bununla suçlanacağını düşünmediğini ileri sürmesi).

Bu üç unsurdan birinin bile aktif duruma gelmesi, hilenin doğmasına neden olabilmektedir. Hileleri gerçekleştikten sonra ortaya çıkarmak yerine, öncelikle önlemek için çaba harcamak daha akılcı, etkili ve ekonomik bir yoldur. Hilelerin ortaya çıkartılması da oldukça güç olmasına karşın mümkündür. Bunun için hile yapma ihtimali bulunan çalışanların öncelikle çalıştıkları birimlerdeki ortaya çıkan, olağan akışın dışında dikkat çeken olaylar dikkatle izlenmelidir. İkinci olarak, özel yaşamları da izlenmeli, özel yaşamlarındaki (özellikle yaşam standartlarına ilişkin) koşullardaki olağanüstü değişiklikler göz ardı edilmemelidir.

---

¹⁶ BOZKURT, Nejat; “İşletme Çalışanları Tarafından Yapılan Hileleri Doğuran Nedenler” Yaklaşım Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 92, Ağustos 2000, s: 64 - 65.

4. ÖRNEK OLAY:¹⁷

Aşağıda, uygulamada fiilen yaşanmış, teoride sıralanan unsurların tamamının açıkça görülebildiği, şahsen tanıdığım insanlar arasında oluşması nedeniyle, gözlemlene şansı bulduğum sosyal boyutu hakkında da ipuçları yer alan bir örnek olaya yer verilmiştir.

D..... B. San. ve Tic. A.Ş.'nin (bu firma yaklaşık 400 kişinin çalıştığı grupta yer alan beş firmadan biridir.) mali işler bölümünde, Y.C. isminde, iki yıllık yüksek okul mezunu, ekonomik yönden orta halli bir aileden gelen, yeni evli bir muhasebe ve finansman sorumlusu (asgari ücretin dört katı ücret almaktadır) ile M.E isimli dar gelirli bir aileden gelen, yeni evli ve altı aylık bir çocuğu olan, ticaret lisesi mezunu, bir muhasebe-f finansman elemanı (asgari ücretin %50 fazlası kadar ücret almaktadır) çalıştırılmaktadır. Her iki personel de işletmede 10 yıllık bir geçmişe sahip olup, yöneticiler ve birbirleri üzerinde güven oluşturmuştur. Sorumlu Y.C. Cari hesaplar ile ilgili kayıtların tutulması görevi yanında, tahsilat ve ödemeler konusunun sorumluluğunu M.E.'ye bırakmıştır. Ancak Y.C. gelen müşteri çeklerini bir liste halinde takip etmekte ve bu liste ile birlikte kasada muhafaza etmektedir. M.E. Aşağıdaki işlemleri gerçekleştirmiştir; 02/06/2002 Tarihinde alıcı (A)'ya kesilen 400.000.- TL mal bedeli + 72.000.- KDV =472.000 TL'lık satış faturasını cari hesaplara, dolayısı ile muhasebe kayıtlarına aşağıdaki şekilde intikal ettirmiştir.

1) No'lu kayıt:

_____ / _____	
120. Alıcılar	472.000.-
600. Yurt İçi Satışlar	400.000.-
391. Hesaplanan KDV	72.000.-
_____ / _____	

Daha sonra bu işletmeye 03/06/2002 tarihinde satıcı (B)'den gelen bir alış faturasını 500.000-TL mal bedeli + 90.000 TL KDV=590.000-TL olarak kaydetmiştir

2) No'lu kayıt:

_____ / _____	
150. İlk Madde veMalzeme	500.000.-
191. İndirilecek KDV	90.000.-
320. Satıcılar	590.000.-
_____ / _____	

¹⁷ Örnek, "Gürel Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş. Baker Tilly International" in denetlediği bir işletmede fiilen gerçekleşmiş olaydan aktarılmıştır.

06/06/2002 tarihinde ise Alıcı (A) 472.000.-TL borcuna karşılık, 236.000.-TL tutarlarında vadeleri arasında bir ay ara olan iki adet çek ile ödeme yapmıştır.

Bunun üzerine Muhasebeci M.E. ilk yaptığı 1)No'lu muhasebe kaydının fişine tekrar girerek rakamları aşağıdaki şekilde değiştirmiştir.

_____ / _____	
120. Alıcılar	236.000.-
600. Yurt İçi Satışlar	200.000.-
391. Hesaplanan KDV	36.000.-
_____ / _____	

Daha sonrada 2) No'lu fişe girerek aşağıdaki değişikliği yapmıştır.

_____ / _____	
152. İlk Madde veMalzeme	700.000.-
191. İndirilecek KDV	126.000.-
320. Satıcılar	826.000.-
_____ / _____	

Birinci değişiklikle boşa çıkan çeklerden birinin giriş gerekçesini iptal eden M.E. daha sonra da çekleri ayrı bir dosyada liste halinde tutan amirinin kayıtlarında bu çeki satıcı (B)'ye çıkmış olarak görünmesini sağlayarak (B)'ye 590.000.-TL nakit ve 236.000.-TL çek ödemesi şeklinde kayıtlarda yer almıştır.) nakit ödemeyi müşteriye yapmış, çeki kendisi almıştır. Burada tamamlayıcı parça müşteri mutabakatı olmuştur, zira M.E. müşterilerle bakiyenin sıfır olduğunu teyit eden bir mutabakat yazışması yapmış ve bu yazışma dosyada yerini almıştır. Bir müddet sonra bağımsız denetim firması denetim elemanları, KDV hesaplarının muavin kayıtları ile belgelerini karşılaştırırken olayın farkına varılmıştır.

Olayın soruşturulması aşamasında M.E. olayı itiraf etmiş, maaşının çok az olduğu için kendisine haksızlık yapıldığını, geçim sıkıntısı çektiğini, üstelik bankadan aldığı bireysel krediyi ödeyemediği için evine haciz geldiğini belirtmiştir. Yakalanmasının tesadüf olduğunu, yakalanacağını hissetse asla yapmayacağını ve pişman olduğunu ifade etmiştir. Nitekim hile ile para elde etmenin alt yapısını hazırlayan M.E.'ye Muhasebe sorumlusu tarafından hem cari hesapların takibi hem de tahsilat ve ödeme işlerinin verilmesi şeklinde görev dağılımı yapılması da hilenin zemininin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Çünkü birbirini kontrol eden iki eleman tarafından gerçekleştirilmesi gereken iki görev bir kişide toplanmış ve oto kontrol imkânı ortadan kalkmıştır.

Çalışanlar tarafından yapılan hileler grubuna giren olayı, hileye neden olan unsurlar bakımından incelediğimizde aşağıdaki hususlarla karşılaşmıştık.

Baskı unsuru; M.E. aldığı ücretle geçinememekte ve bu nedenle aldığı banka kredisi taksitlerini ödeyemediği için haciz işlemi ile karşı karşıya kalmaktadır.

Fırsat unsuru; İşyerinde cari hesapların işlenmesi yanında tahsilat ve ödeme işlerinden aynı kişinin sorumlu olması, işlevsel bir iç kontrol sisteminin bulunmaması bir zaaf oluşturmuş ve hile için zemin hazırlamıştır.

Haklı Gösterme unsuru; M.E, maaşının çok az olduğunu kendisine haksızlık yapıldığı ve ucuza çalıştırıldığı için aslında haklı olduğunu düşünmektedir.

Firmanın yönetim kurulu başkanı, M.E.'nin ailesi ile yakın ilişki içinde bulunduğundan, M.E. hakkında şirket içi disiplin işlemi yapmadığı gibi, kanuni bir işlemde yapmayarak, sadece işten uzaklaştırmakla yetinmiştir. Bu durum diğer personel üzerinde olumsuz etki yaparak, bundan sonra benzer olayların yaşanmasında cesaretlendirici etki yaratmıştır. Nitekim aynı işletmede satın almacıların yolsuzlukları ve dışarıdan gelen insanlarla işbirliği yapılarak geceleri şirket varlıklarının çalınmasına ortak olan güvenlik elemanlarına kadar çeşitli olaylar tekrarlanmıştır.

5. HİLE DENETİMİ

5.1 HİLELERİN FARKEDİLMESİ

Hile diğer suçlardan farklı olarak, suçun gerçekten işlenmiş olduğunun kanıtlanmasının çok güç olduğu bir suç türüdür. Bir kimsenin hayat standardı değişebilir, bir belge kaybolmuş olabilir, hesap bakiyeleri tutmuyor olabilir, birisi şüpheli davranışlar sergiliyor olabilir, analitik ilişkilerdeki bir değişim bir çağrışım yapmıyor olabilir ya da bir kişi diğer kişinin yaptığı zimmete geçirme olayı ile ilgili ipuçları veriyor olabilir. Diğer suçlardan farklı olarak, hilede bu türden eylemler sonuca götüren kanıtlar olmaktan öte, hilenin varlığının belirteçleridir. Hayat standardının değişmesi miras kalan paradan ötürü olmuş olabilir. Belgeler meşru bir şekilde (kasıtsız olarak) kaybolmuş olabilir. Hesap bakiyelerindeki hatalar, basit muhasebe hatalarından doğmuş olabilir. Açıklanamayan analitik ilişkiler, ekonomik etkenlerin temelinde yatan bilinmeyen değişimlerin sonucu olabilir¹⁸.

Hile'nin bir işletmede ortaya çıkması halinde işletmeye çeşitli zararlar verir ve pahalı bir tecrübedir. Aynı zamanda gerçekleşmiş bir hileyi ortaya çıkarmak çok zordur, oysa hilenin gerçekleştirilmeden önce önlenmesi daha kolay ve daha az maliyetlidir. Bir işletmede hileyi engelleyebilmek için öncelikle bir işletme (işletmeye özel) kültürü oluşturulması gerekir. İşletme kültürü, iş disiplini yanında yüksek ahlak unsuru taşınmalıdır. Yüksek ahlak unsuru işletme ortaklarından başlayıp, üst yönetimce sahiplenilerek ve geliştirilerek en alt kademedeki çalışanlara kadar ulaşmalıdır. Çalışanlar hem yüksek ahlaklı kişilerden seçilmeli hem de yüksek ahlakın teşvik edildiği ve korunduğu bir ortamda çalıştırılmalıdır. Çalışanların işletmeden sağladığı gelirden adalet prensibine ve amaca hizmet eden performans değerlendirmeye dayalı bir ücret yapısına sahip olunması gerekmektedir. Önemli faktörlerden biriside caydırıcılıktır. Hile yapmaya eğilimli insanlar hile yaptıkları takdirde müsamaha görmeyecekleri ve cezalandırılacakları hususunda açık ve net olarak bilgilendirilmiş olmalıdır.

¹⁸ Arzova, S.Burak, "İşletmelerde Çalışanlar Tarafından Yapılan Hilelerin Kırmızı Bayraklar Yoluyla İzlenmesi", MUFAD Dergisi, Sayı 20, Ekim 2003, s.121.

4.1. HİLEYİ ÖNLEME ÇALIŞMALARI

Hile için önlem almamak ve hile gerçekleştiğinde şaşkınlıkla karşılamak, bir yönetimin bu konudaki en büyük hatası olacaktır. Önemli olan hileyi önceden düşünüp önlem almak ve hile olasılıkları, önlemleri, hile tespitine yönelik denetim, hileye karşı yetkili ve çalışanların bilgilendirilmesi ve hile olayı ile karşılaşıldığında yapılması gerekenler vb. konularda önceden hazırlıklı ve güncel olunmalıdır.

İşletmelerin hile olayları karşısında taviz vermeyen kararlı tutum benimsemeleri, suçluların vakit geçirmeden hem işletme içinde idari takibe alınması ve hem de yetkili mercilerce kanuni işlemler yapılarak kanuni takip yapılması, hile yapmaya eğilimliler nezdinde bir caydırıcılık yaratacaktır. Bu konulardaki en küçük bir savsaklama hile yapanları cesaretlendirecektir. Oysa işletmeye *güven* esasının temelinde sağlam bir iç kontrol sistemi yatar. Finansal raporlamanın güvenilirliği, işletme faaliyetlerinin etkililiği ve verimliliği, yasalara ve diğer düzenlemelere uygunluk, iç kontrol sisteminin amaçlarını oluşturur. Bu amaçların başarılmasına yönelik olarak yeterli ölçüde güvence sağlamak üzere oluşturulan ve işletmenin yönetim kurulu, yönetici ve personeli tarafından etkilenen bir süreç olarak tanımlanan¹⁹ İç kontrol sistemi, bir işletmede uygulanan tüm yöntem ve politikaları içine alan bir kavramdır²⁰.

6. SONUÇ

2003 yılında PricewaterhouseCoopers'in, Wilmer Cutler & Pickering hukuk danışmanlığı firmasıyla gerçekleştirdiği mali suç araştırması sonuçlarına göre dünya genelinde 50 ülkede 3600'ü aşkın kurumla yapılan görüşmeler sonucunda, son iki yılda mali suçlarla bir ya da birden fazla kez karşılaşmış olan organizasyonların oranı %37 olarak raporlanmıştır. Karşılaşılan mali suçlar, sadece tespit edilmesi çoğu zaman zor olan finansal maliyetlere değil, aynı zamanda mali suça maruz kalan kurumlarda çalışanların morali, kurum itibarı gibi ikincil maliyetlere de sebep olmaktadır. Türkiye, özellikle yaşadığımız kriz ortamında, maalesef bu duruma bir istisna değildir²¹. Yukarıda incelenen örnek olay da bu araştırmanın kapsamında olan Türkiye'den, bir işletmede yaşanmış ve araştırmanın deneklerinden birinin cevaplarına mesnet teşkil etmesi muhtemel olan bir olaydır. Nitekim yukarıda etraflıca incelenen örnek olayda baskı unsuru, fırsat unsuru ve haklı gösterme unsurunun nelerden oluştuğu ve iç kontrol zafiyeti ile ortaya çıkan olaya doğru yaklaşılarak, gerekli caydırıcılığın sağlanamamasının yeni hile ve suiistimallere nasıl zemin hazırladığı tespit edilmiştir.

Bir işletmeyi işletme yapan unsurlar içerisinde verilen görevleri gerçekleştirirken insiyatif kullanan tek unsur olan insanların insiyatifin kullanıldığı noktalarda, yapılan işlemler her zaman işletmenin lehine sonuçlanamamakta, zaman zaman işletmeye zarar verebilmektedir. Hile eylemleri, insanların insiyatif kullanırken kendi menfaatleri için işletme menfaatlerini düşünmemesi ya da işletmede bulunduğu konumu kötüye kullanması durumunda ortaya çıkmaktadır. İnsanları makineler gibi insiyatifsiz ve her zaman hatasız çalıştırmak mümkün olmadığı gibi insanın olduğu yerde hileyi önlemekte kolay değildir. Özellikle maddi ya da

¹⁹ Larry P. Bailey, 1999 Miller GAAS Guide, A Comprehensive, Restatement Of Standards for Auditing Attestation, Compilation and Review, and the Code of Professional Conduct, Harcourt Brace Professional Publishing, 1999, Canada, s.7.15(SAS No.78 Consideration of Internal Control in a Financial Statement). Celal Kepekçi, Bağımsız Denetim, Lazer Ofset Matbaa Ltd Şti., Mart 1996, Ankara, s.56.

²⁰ Doyrangöl, Nuran Cömert, "İşletme Çevresindeki Olumsuz Gelişmeler Karşısında İç Denetimin Yeri Ve Önemi" İSMMM, Mali Çözüm, Yıl:12, Say:60, ss.33-42.

²¹ vergiportali@tr.pwc.com

manevi baskı altında bulunan çalışanın karşısına hile yapmak için uygun fırsat çıktığında bunu gerçekleştirmesi ve sonunda kendini haklı gösterecek sebepler bulması mümkündür. İşletme sahip ve yöneticileri bu durumu öngörmeli, hilenin önlenmesi ya da azaltılmasına yardımcı olacak faktörler dikkate alınmalıdır. Bu faktörlerin başında ise iyi işleyen bir iç kontrol sistemi, işletme kültürü politikası, işletme etiği ve çalışanı işe almadan önce yapılacak güvenilirlik incelemesi gelir. Bunların yanında, görev dağılımlarını periyodik olarak değiştirmek hem fırsatları hem de işlemleri yapanların gizleme amaçlarını ortadan kaldıracaktır. Ayrıca zorunlu tatil uygulaması getirilerek, çalışanın, izlemesi gereken politika ve prosedürlere uyup uymadığı kontrol edilebilecektir. Yöneticilerin çalışanlarından kopuk olmamaları, onları çalışmaları sırasında bilinçli bir şekilde kontrol etmeleri, riskli durumları tanımlamaları ve iç kontrol sistemini sürekli geliştirmeleri gerekmektedir.

Öncelikle, hilelerin sağlıklı bir iç kontrol sistemi yardımıyla önlenmesi ve çalışanlar üzerinde caydırıcı etkiler yaratılması gerekir. Her şeye rağmen hile önlenemediği ve gerçekleştiğinde ise, engellenememiş hilenin en kısa sürede ortaya çıkarılması ve daha sonraki olası hileler için caydırıcı olması açısından, hile yapanlar hakkında gerekli işlemlerin yapılması hususu önemlidir.

KAYNAKÇA

ARKUN, Osman Fikret; “İşletmelerde Muhasebe Denetimi”, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Nihad Sayar-Yayın ve Yardım Vakfı Yayınevi İşletmesi yayın No:252, Çelçüt Matbaacılık, İstanbul 1975.

ARZOVA, Burak, “İşletmelerde Çalışanlar Tarafından Yapılan Hilelerin Kırmızı Bayraklar Yoluyla İzlenmesi, MUFAD Dergisi, Sayı 20, Ekim 2003, s.118-126

AUDITING STANDARDS BOARD,“Ethics Interpretations”, SAS No.82, 1996.

BERK, Niyazi, “Finansal Yönetim”, Türkmen Yayınları, 4. Baskı, 1999.

BIZMOVE.COM – “Small Business and Government Grants Info”

BOZKURT, Nejat, “Muhasebe Denetimi”, Alfa Yayıncılık, 2000.

BOZKURT, Nejat,”Bağımsız Denetimde İç Kontrol Yapısının Tanınması ve Kontrol Riskinin Değerlendirilmesi”, Öneri MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 2, 1995.

BOZKURT, Nejat; “İşletme Çalışanları Tarafından Yapılan Hileleri Doğuran Nedenler” Yaklaşım Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 92, Ağustos 2000, s: 64 - 65.

BOZKURT, Nejat; Mali Tablolarda İşletme Yönetimleri Tarafından Yapılan Muhasebe Hileleri”, T.C. Marmara Üniversitesi Muhasebe Uygulama ve Araştırma Merkezi Muhasebe ve Finansman Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 12, Nisan - 2000, s: 16.

BOZKURT, Nejat,”İşletmelerde Çalışanların Yaptıkları Hileler, Ortaya Çıkartılması ve Önlenmesi”, Seminer Notları, 2001.

CARMICHAELI, D.R. & Willingham, J.J.,”Auditing Concepts & Methods”, 5. Baskı, 1989

Cunningham, P., William,”...Fraud”, 1997.

DOYRANGÖL, Nuran Cömert, “İşletme Çevresindeki Olumsuz Gelişmeler Karşısında İç Denetimin Yeri Ve Önemi”, İSMMMO, Mali Çözüm, Yıl:12, Sayı:60, ss.33-42.

ECONOMIC CRIME SURVEY (EUROPE), PWC Global, 2001

ERDOĞAN, Nurten; “Hileler Karşısında Denetçinin Sorumluluğu”, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Yıl:2 Sayı:6, Şubat 2002, s. 21.

EREN, Fikret; “Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt II, Sevinç Matbaası, Ankara, 1989.

LARRY P. Bailey,1999 Miller GAAS Guide, A Comprehensive , Restatement Of Standards for Auditing Attestation, Compilation and Review, and the Code of Professional Conduct, Harcourt Brace Professional Publishing, 1999, Canada, s.7.15(SAS No.78 Consideration of Internal Control in a Financial Statement).

KEPEKÇİ, Celal, Bağımsız Denetim, Lazer Ofset Matbaa Ltd Şti., Mart 1996.

MESSIER, Jr. William F.; “Auditing: A Systematic Approach”, The McGraw-Hill Companies, Inc., New York 1997.

ÖNCEL, Mualla; KUMRULU, Ahmet; ÇAĞAN, Nami; “Vergi Huku”, Savaş Yayınları, Ankara 1995.

ÖNDER, Türkan; “Finansal Tabloların Denetiminde Hilelerin Araştırılması ve Denetçinin Sorumluluğu – 82 No’lu Denetim Standardı ve SPK Standartları Arasındaki Farklar”, M.Ü. İİBF Dergisi, Cilt:15 Sayı:1, 1999.

PAMUKÇU, Ayşe; “Muhasebedeki Hata ve Hilelerin Raporlama İlkeleri Yönünden Değerlendirilmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

SIMMONS, R., Mark,”Ponzi Schemes”, Mark R.Simmons, CIA CFE, 1996.

TÜRKÇE SÖZLÜK, Cilt I, Türk Dil Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

GÜREDİN, Ersin; Denetim, Avcıol matbaası, İstanbul, Aralık 1988, 3.Baskı